

“Azərbaycan xalçaçılığı: keçmişdən gələcəyə”

Hər bir xalqın mədəni irsi onun milli sərvəti, tarixi və bugündür. Xalçaçılıq sənəti isə Azərbaycan mədəniyyətinin bir hissəsidir. Qədim dövrlərdən başlayaraq xalçaçılıq sənəti Azərbaycanda yaşayır və inkişaf edir. Mahiyyətə istifadəsinə görə çox funksiyali sənətdir. Xalçaçılıq haqqında məlumatə xalq folklorunda, dastanlarda, o cümlədən “Kitabi-Dedə-Qorqud” dastanında ipək xalçaların, xalçıların adına rast gəlinir. XII əsr klasik Azərbaycan eđəbiyyatında Qətran Təbrizi, Nizami və Xaqanının əsərlərinde xalçalar xatırlanır. Azərbaycanda xalçaçılığın təşəkkülünü şərtləndirən amillər tədricən Bakı, Gəncə, Quba, Şirvan, Qazax, Qarabağ, Təbriz kimi xalça mərkəzlərinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Xalça sənət əsəri, gözəllik, hədiyyə, hətta müalicə vasitəsi də

sayıdır. Xalçalarda istifadə edilən rənglər və onların çalarlarının alınması üçün Azərbaycanın tarixi boyaqçılıq ənənələrinə müvafiq olaraq boyaqqudu, biyan, nar qabığı, palid, heyva və s. kimi bitkilərin yarpaqlarından, meyvelərindən istifadə edilir. Xalça toxunması üçün ipliklərin boyanması əsas işlərdən biri hesab olunur. Qədim zamanlardan başlamış XX əsrin əvvəllerin qədər toxucular müxtəlif bitkilərdən boyaq məhsulları hazırlayıb, pambıq ipliklərin boyanmasında istifadə etmişlər. Xalçaçılıq xalqımızın qədim mədəniyyəti və nadir incisi hesab edilir. Mübağılısız demək olar ki, müstəqil respublikamız xalçaçılıq sənəti sahəsində dünyadan aparıcı ölkələrindən biridir. Odur ki, 2010-cu ildə Azərbaycan ənənəvi xalçaçılıq sənəti YUNESKO-nun Beşəriyyətin Qeyri-Maddi İrsin Reprezentativ siyahısına salınıb. Xalçaçılıq haqqında dəyərli məlumatlara XV-XVIII əsr səyyahlarının yazılarında da rast gəlinir. Belə ki, Dərbənddən Bakıya və Şamaxiya gələn alman A.Oleariy qeyd edib ki, kəndlərin çoxu səliqəlidir və döşəmələri xalıllarla örtülüdür. XIX əsrde də Azərbaycanda olmuş səyyahların, tədqiqatçıların demək olar ki, hamisində əhalinin bütün təbəqələri tərəfindən işlədir. Xalçaların sayda xalçalar barədə məlumatlara rast gəlinir.

Xüsusile qeyd olunmalıdır ki, respublikamızda xalçaçılığın inkişafı üçün daim dövlət qayğısı göstərilmişdir. Ulu öndərimiz, dahi şəxsiyyət, müstəqil Azərbaycanın yaradıcısı

Xalça bizim milli sənətimizdir. Azərbaycanı xalçasız, xalçanı isə Azərbaycansız təsəvvür etmək mümkün deyil... Biz hesab edirik ki, Azərbaycan xalça sənətinin vətənidir, xalça, muğam, memarlıq abidələri kimi bizim milli dəyərimizdir, sərvətimizdir. ... Bizim mədəni irsimiz, tariximiz, mədəniyyətimiz çox zəngindir. Son illər ərzində dünyadan müxtəlif yerlərində Azərbaycanla bağlı təqdimatlar, sərgilər, konsertlər keçirilir. Əlbəttə ki, xalça o təqdimatların mərkəzində yerləşir. Çünkü bu, doğrudan da, dünya miqyasında böyük bir dəyərdir.

**İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti.**

Heydər Əliyev respublikamızı rəhbərlik etdiyi dövrlərdə ümumilikdə mədəniyyətin, o cümlədən xalçaçılığın inkişafına daim xüsusi qayğı və diqqət göstərmişdir. Məhz ulu öndərin şəxsi təşəbbüsü ilə 1983-cü ildə Bakıda Şərqi Xalça Sənəti üzrə 1-ci Beynəlxalq Simpozium keçirilmişdir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev demişdir: “Bizim borcumuz, gələcək nəsillərin borcuna tarixi keçmişimizə, ənənələrimizə, milli nailiyyətlərimizə hörmət etməkdən, onları qoruyub saxlamaqdan ibarətdir”.

Ölkəmizin mədəniyyətinin, o cümlədən xalçaçılığın inkişafı və təbliği sahəsində Heydər Əliyev Fonduñun prezidenti, YUNESKO-nun və ISESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın da böyük rolü vardır. Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərliyi ilə respublikamızın dövlət müstəqiliyyinin iyirmi ililiyi münasibətə Böyük Britaniyada, Fransada və Rusiyada keçirilən Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti günləri çərçivəsində təşkil edilən xalça sərgiləri böyük şöhrət qazanmışdır. Mehriban xanım Əliyevanın xalçaçılıq haqqında fikirləri də böyük maraqlı kəsb edir: “Xalçalar hər bir azərbaycanlı üçün həyatın ayrılmaz hissəsidir. Zənnimcə, qədim xalçalar müzeylərdə

maddi və mənəvi sərvətidir, intellektual fealiyyətin nəticəsi olub, xalqın estetik dünyagörüşünü və mədəni identikliyini əks etdirir”.

Ölkə başçısı bu qanunun təsdiqindən az sonra, 2005-ci il fevralın 7-də “Azərbaycan xalça sənətinin qorunması və inkişaf etdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi bareddə ferman imzalamışdır. Bu sənədlər Azərbaycanda xalçaçılığın inkişaf tarixində yeni səhifə açmaqla, onun daha da inkişafına misilsiz töhfə vermişdir.

Bu gün xalça sənətinin inkişafına öz töhfəsini verən “Azər-İlmə” Xalçaçılıq Mərkəzi 1996-ci ildə təşkil edilmişdir və xalça sənətinin istehsalının bütün sahələrini özündə birləşdirən unikal istehsal və elm mərkəzidir. “Azər-İlmə” ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin və Heydər Əliyev Fonduñun Azərbaycan mədəniyyətinin, o cümlədən xalçaçılığın inkişaf etdirilməsi sahəsindəki fealiyyətini yüksək qiymətləndirmiş, xalçaçılığın inkişafı ilə bağlı qanunun həyata keçirilməsində, bu tarixi missiyanın yerinə yetirilməsində fəal iştirak etmişdir.

“Azər-İlmə” Xalçaçılıq Mərkəzinin məqsəd və məramı Azərbaycan xalçalarının unudulmaqdə olan çeşnilərini bərpa etmək, milli xalçaları-

ölkələrdəki liseylərdə, şəxsi kolleksiyalarda Azərbaycanın təmsilçisi olmuşdur. “Azər-İlmə”, “Uğur”, “Caspian Energy International Award”, “Kraliça Viktoria adına ekskuliziv” mükafatı, “Avropa keyfiyyət mükafatı”, “İlin brendi” mükafatlarına layiq görülmüşdür.

Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev xalçaçılığın inkişafına toxunaraq demişdir: “Men hesab edirəm ki, Azərbaycan xalçası dünyada xalçaçılıq sənətinin etalonudur. Təsadüfi deyil ki, bizim xalçalarımız dünyadan en məşhur muzeylərində nümayiş etdirilir. Onu da qeyd etməliyəm ki, mən coxsayılı xarici səfərlərim zamanı müxtəlif yerlərdə, müxtəlif ölkələrdə prezident sarayında Azərbaycan xalcasını görmüşəm. Qeyd etmişəm, öz həmkarlarımı bildirmişəm ki, bax bu xalça Azərbaycan xalçasıdır və onlar bunu bilirlər. Yəni bu gün Azərbaycan xalçası dünyada məhz Azərbaycan xalçası kimi tanınır”.

Azərbaycan xalçası uzun illərdən bəri alimlərin hərtərəlli tədqiqat obyekti olmuşdur. Ölkəmizdə xalçaçılığın ilk tədqiqatçılarından biri xalçaşunas alim Lətif Kərimov hesab olunur. Lətif Kərimov xalça növlərinin dəqiq təsnifatını vermiş, sərf Azərbaycan xalçalarını İran, Qafqaz və s. xalçalardan fərqləndirmişdir. Azərbaycan xalça sənətinin elm sahəsi kimi öyrənilməsi məhz L.Kərimovun adı ilə bağlıdır. Onun “Azərbaycan xalçası” adlı üçcildi “Azərbaycan xalça ensiklopediyası” xarici tədqiqatlar üçün də qiymətli bir əsərdir. Lətif Kərimov xalça ilə bağlı çoxlu axtarış və səfərlər etmiş, nadir nümunələri toplamışdır.

Azərbaycan xalqının mənəvi dünyasını, gözəllik duyumu, fitri istedadını, dünyaya fəlsəfi baxışlarını sırı ilmələrde yaşadan Azərbaycan xalça sənətinin qədim tarixi vardır. Elmi mənbələrə əsasən tarixi eramızdan əvvəl ikinci minilliye aid edilən xalça sənətinin Azərbaycan ərazisində geniş yayılmasına və inkişaf etməsinə sebəb bu ərazidə olan elverişli coğrafi iqlim şərait, əhalinin isə əsasən maldarlıq təsərrüfatı ilə məşğul olmasıdır. Yarandığı ilkin dövrlərdə tələbatı ödəyən, yenİ köçəri həyat tərzini keçirən insanların çadırlarında örtük, döşək, pərdə və s. kimi istifadə edilən xalça getdikcə yüksək bədii əhəmiyyət kəsb etmiş, insanların estetik fealiyyətlərinin aparıcı növü olmuşdur. Tarixin Azərbaycan ərazisində qoynuçluğun inkişaf etməsi xalça sənətinə lazımlı olan tükənməz xammal bazasının yaranmasına səbəb olmuşdur. Xalça sənətinin tarixi ilkin olaraq xovsuz xalçaların – həsir, çətən, buriya, palaz, kilim, şəddə, lədi, zili, vərni və sumaxın toxunması ilə başlanır. Lakin xüsusi bədii ifadəliyin xalça üzərində obrazlı şəkildə təsvir edilməsi imkanı, şübhəsiz ki, xovlu xalçaların meydana gəlməsi ilə bağlıdır. Bu xalçaların məktəb kimi formalaşmasında, bədii və texnoloji xüsusiyyətlərinin meydana çıxmışında təbii coğrafi şəraitin önemli rol olmuşdur. Dağlıq bölgələrdə bir qayda olaraq soyuqdan qorunmaq üçün bu əraziyə məxsus qaba yundan hündür xovlu, az sixlığı, ağır xalçalar toxunurdu. Əksinə, dağətəyi və Aran bölgələrində isə zəif yun növündə istifadə edilər yüksək ilmə sıxlığına malik, incə xalçalar toxunurdu. Xovlu xalçalar istifadəsinə görə müxtəlif ölçülərdə olurdu. Kiçik ölçülü xalçalar “namazlıq”, “püstü”, “taxta üstü”, iri ölçülü xalçalar isə - “xalı”, “kənarə”, üç-beş hissədən ibarət olan xalçalar “destxəli-kəbə” adlanırdı. Azərbaycan xalçası tarixinə ixrac məhsulu olmuşdur. Bu xalçalar XIV əsrən başlayaraq Avropaya ayaq açıb. Onun ölkədən uzaqlarda təqdiməsi sübut XIV-XVIII əsr intibah dövrünün İtaliya, Holland, flamand rəssamlarından - Hans Memlinqin “Məryem körpəsi ilə”, Karlo Krivelonun “Müjdə”, Hans Holbeinin “Elçilər” və s. tablolardında Qarabağ, Gəncə, Qazax xalçalarının tərənnüm edilmişdir. Tarixin bütün merhələlərində iştirak edərək Azərbaycan medəniyyətinin ayrılmaz hissəsini təşkil edən, əsrlər boyu formalaşan Azərbaycan xalçaları şərti olaraq: Quba, Şəki, Şirvan, Gəncə, Qazax, Qarabağ və Təbriz kimi yeddi lokal məktəbə bölünür. Bu məktəblər biri digərindən kompozisiya quruluşu, motiv zənginliyi, rəng harmoniyası və texnoloji xüsusiyyətləri ilə seçilir.

Bu gün Azərbaycan xalçaları öz gözəlliyi, rəngarəngliyi ilə ümuməsəri sərvətə çevrilmişdir.

Müşfiq CƏFƏROV,
“Respublika”.

“Azər-İlmə” Xalçaçılıq Mərkəzi və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütüvə İnformasiya Vəsitiyərinin inkişafına Dövlət Dəstəyi Fonduñun keçirdiyi müsabiqəyə təqdim etmək üçün.

olmalıdır”.

Bu gün Azərbaycan xalçaları qiyətli sərvətə çevrilir. Artıq xalçalarımız dünyanın bir çox müzeylərini, şəxsi qalereyalarını bəzirir. Xalça sənətinin əsas məktəbləri isə Bakı, Quba, Şirvan, Gəncə, Naxçıvan, Qazax, Borçalı, Göyçə, Qarabağ, Ərdəbil, Təbriz və s. hesab olunur.

Azərbaycan dövlətinin mədəniyyət sahəsindəki siyasetində xalçaçılığa münasibət də xüsusi yer tutur. Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev 2004-cü il 7 dekabr tarixində “Azərbaycan xalça sənətinin qorunması və inkişaf etdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu təsdiq etmişdir. Qanunda göstərilir ki, “Azərbaycan xalçası Azərbaycan xalqının

mənəvi dənənlərini yaşatmaq və gələcək nəsillərə ötürmək, Azərbaycan xalçasının beynəlxalq miqyasda ticarətini təşkil etməklə layiqli şəkilde təbliğine nail olmaqdır. Bu məqsədə doğru inamla irəliləyən şirkət Abşeron, Qarabağda, Gəncədə, Qubada, Şəkidə, Lerikdə emalatxanalar yaratmış, əsrlər boyu formalaşmış milli ənənələri ən yüksək səviyyədə yaşatmış və bunun nəticəsində böyük nüfuz qazanmışdır. Şirkətin toxuduğu xalçalar 1997-ci ildə ABŞ-da Atlanta, 1999-cu ildə Almaniyanın Hanover, 2003-cü ildə Moskva şəhərində uğurla sərgilənmiş, Almaniya, Fransa, Türkiye, Avstraliya, Yaponiya, İsviçre, İtalya, Norveç, Cənubi Afrika və digər

